

УДК 343.3.7

ПОКАРАННЯ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Сергій МУРИХІН,

аспірант

Міжрегіональної академії управління персоналом

АНОТАЦІЯ

У статті автором досліджуються етапи становлення кримінально-правового законодавства України починаючи від часів Руської Правди і завершуючи радянським періодом розвитку. Автором зроблено висновок, що до прийняття «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року екологічні злочини в українському кримінально-правовому законодавстві фактично були відсутні, і кримінально-правова охорона природних ресурсів відбувалась як складник кримінально-правової охорони приватної та державної (казенної) власності. Визначено, що основним покаранням за вчинене посягання на «чужий» природний ресурс було застосування штрафу. Наголошено, що прийняття «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року суттєво не змінило підходів до визначення покарання за вчинення екологічного злочину, які належали до нетяжких злочинів. Підкреслено, що найбільш суворий захід кримінально-правової відповідальності застосовувався за умисний підпал та знищення лісів казенної форми власності, що полягав у можливості заслання та каторжних робіт. Підкреслено, що перегляд системи покарань за вчинення екологічних злочинів відбувся із прийняттям «Уголовного уложення» 1903 року, до складників якого було віднесено арешт, застосування грошової пені, при цьому було застосовано системний підхід до визначення альтернативного розміру санкцій (наприклад, один місяць арешту міг бути замінений на виплату грошової пені у розмірі 100 рублів, два місяці арешту – 200 рублів). Акцентовано увагу, що системний підхід до визначення кримінального покарання за вчинення екологічного злочину було втрачено у радянський період розвитку кримінально-правового законодавства. Наголошено на відсутності єдиної концепції визначення структури кримінально-правової санкції у радянський період розвитку кримінально-правового законодавства України та відсутності реалізації принципу пропорційності у співвідношенні строків і розмірів альтернативних покарань.

Ключові слова: історичний метод наукового пізнання, екологічний злочин, покарання, еволюція, кримінально-правове законодавство.

PENALTIES FOR ENVIRONMENTAL CRIMES FOR UKRAINE'S CRIMINAL LEGAL ENTITLEMENTS: STAGES OF PROCEEDINGS

Serhii MURYKHIN,

Postgraduate Student of the Interregional Academy of Personnel Management

SUMMARY

In the article the author studies the stages of formation of the criminal law of Ukraine, from the time of the Russian Truth and ending with the Soviet period of development. The author concludes that before the adoption of the "Code of Criminal and Corrective Penalties" in 1845, ecological crimes in the Ukrainian criminal law were in fact absent, and criminal-legal protection of natural resources took place as part of the criminal and legal protection of private and state property. It was determined that the main punishment for a committed encroachment on a "stranger" natural resource was the use of a fine. It was emphasized that the adoption of the "Criminal and Correctional Penal Code" in 1845 did not substantially change the approaches to the definition of the punishment for committing an ecological crime, which related to non-serious crimes. It was emphasized that the most severe measure of criminal liability was used for deliberate arson and destruction of state-owned forests, which consisted of the possibility of exile and hard labor. It was emphasized that the revision of the system of punishment for environmental punishments came from the adoption of the "Criminal Code" of 1903, to which components were seized, the application of a fine, while applying a systemic approach to determining the alternative size of sanctions (for example, one month of arrest could be replaced by a payment of a fine of 100 rubles, two months of arrest – 200 rubles). It was emphasized that the systematic approach to the definition of criminal punishment for committing an environmental crime was lost in the Soviet period of the development of criminal law. It is emphasized that there is no single concept for determining the structure of penal sanctions in the Soviet period of the development of the criminal-law legislation of Ukraine and the lack of implementation of the principle of proportionality in terms of the timing and size of alternative punishments.

Key words: historical method of scientific knowledge, ecological crime, punishment, evolution, criminal-law legislation.

Постановка проблеми. У юридичній науці історія розвитку законодавства та його окремих інститутів неодноразово була предметом наукових розробок. Такий методологічний підхід є ефективним, адже в результаті його застосування він дає змогу визначити логіку законодавчої діяльності і визначити тенденції розвитку відповідної галузі законодавства чи її окремих інститутів. Застосування історичного методу у дослідженні розширює його межі, сприяє

глибокому аналізу та виявленню взаємозв'язків, наступництва правових положень, надає можливість отримати позитивний емпіричний досвід [1, с. 79]. Про незамінність застосування історичного методу наукового пізнання для здійснення характеристики об'єкта та предмета дослідження в усіх його проявах, з урахуванням об'єктивних умов їх реалізації, взаємозв'язків учасників правовідносин свого часу зазначали А.Я. Баскаков та М.В. Туленков [2, с. 126].

Саме з урахуванням зазначеного дослідження системи покарань за скоєння екологічних злочинів варто розпочати вивчення історичних особливостей її реалізації.

Варто наголосити, що безпосередньо настання заходів кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини стало характерним для історичного розвитку людства лише у XX ст., що пов'язується зі зростаючими темпами розвитку промислового виробництва, створенням ядерної, хімічної зброї, постійного існування загрози до виникнення обставин, що можуть спричинити надзвичайну екологічну ситуацію світового та регіонального рівнів. До XX ст. застосування заходів кримінально-правової відповідальності пов'язувалося із заподіянням шкоди об'єкту приватної власності контрагента правовідносин.

Стан наукової розробки проблеми. Проблемою розвитку кримінально-правового законодавства за скоєння екологічних злочинів у різні часи займалися Н.С. Гавриш, В.В. Носік, М.В. Шульга, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, О.М. Поліщук та інші. Але й нині ця проблема залишається невивіршеною в законодавстві України.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків, історії кримінальної відповідальності за скоєння екологічних злочинів, що дасть змогу забезпечити системність та пропорційність їх призначення.

Виклад основного матеріалу. Появу норм захисту природних об'єктів та неправомирності використання природних ресурсів варто пов'язувати з таким історичним нормативно-правовим актом, як кодекс Юстиніана, і зокрема, його положенням щодо встановлення відповідальності за порушення порядку використання земельних та водних сервітутів. Однак, як зазначає І.Б. Новицький, видатний дослідник давньоримського права наголошував, що для розвитку права тих часів, звичайно, не є характерним інститут відповідальності за порушення режиму використання природних об'єктів та їх ресурсів [3, с. 103–110].

Розвиток феодального права характеризувався визначенням центральної ролі землі як символу влади, загальновідомим було визнання влади знаті як власників земельних ділянок (феодів), як пануючої соціальної групи над кріпосними (робітниками, які найчастіше були позбавлені права власності на землю чи права землекористування). Тому охорона земельних ресурсів часів феодалізму відбувалася як реалізація захисту приватної власності феодала [4, с. 83–85].

Так, у Руській Правді передбачалася охорона окремих природних ресурсів та природних об'єктів. Зокрема, у Короткій редакції Руської Правди встановлювалася відповідальність за заподіяння шкоди об'єктам тваринного світу. Наприклад, відповідно до ст. 28 Руської Правди за вбитого князівського коня винувала особа мала сплатити 3 гривні, що дорівнювалось розміру штрафу за удар мечем по пальцю вільної людини (ст. 7 Руської Правди) чи образа вільної людини дією (ст. 10 Руської Правди). За вбивство коня смерда штраф був менший – 2 гривні. Штрафні санкції передбачалися і за знищення бджолиного вулика із сотами та медом у такому ж розмірі, як за вбивство коня вільної людини [4, с. 83–85; 5, с. 23–25].

У Розширеній Редакції Руської Правди відбулася деталізація відповідальності за вчинення посягань на природні ресурси та природні об'єкти. Так, у ст.ст. 69–73 Розширеної Редакції Руської Правди встановлювалася відповідальність за викрадення бобра, знищення знаку власності на борти, порушення меж земельної ділянки, вирубки дубів, що перебувають у чужій власності. За їх вчинення передбачалася одна міра покарання – штраф у розмірі 12 гривень. Така ж міра відповідальності передбачалася за вбивство селянина (ст. 13 Розширеної Редакції Руської Правди) [5, с. 27–29].

Отже, можна зробити висновок, що Руська Правда (її Коротка та Розширена Редакції) є першою історичною пам'яткою розвитку законодавства про покарання за вчинення посягань на природні ресурси та природні об'єкти. Варто відзначити, що захист природних об'єктів був складником інституту захисту права приватної власності, при цьому розмір відповідальності залежав від соціального статусу особи, майну якої було заподіяно шкоду (природні об'єкти визнавалися майном, об'єктом права приватної власності – *авт.*). За вчинення порушення чужого права власності на природний об'єкт передбачалося застосування штрафних санкцій.

Тенденція до здійснення захисту природного об'єкта як складника права приватної власності збереглася і у період панування на території України Великого Князівства Литовського. Так, у Судібнику князя Казимира Ягеловича, даного Литві 29 лютого 1468 року, встановлювався механізм відповідальності за вбивство чужого коня [5, с. 48].

Розвиток слов'янської державності часів XV–XVI ст.ст. характеризувався феодальною роздробленістю, що означало, що кожен князь окремих волок мав право видавати власні накази, якими встановлювалось регулювання суспільних відносин на окремих підвладних йому територіях. Зокрема, відповідно до охоронної грамоти Івана III від 1484 р. Спасо-Єфимієву монастиря жителям Суздалья заборонялося ловити рибу в монастирському озері Кам'яниці під загрозою штрафу в 2 руб., а за грамотою від 1486 р. того ж монастиря були пожалувані річка Клязьма від річки Молоха до Оки і всі озера і витоки по обох її берегах і заборонялася риболовля в них для навколишніх жителів – «тех их вод не ловить никому опрчь их» [6, с. 23].

Відповідно до указу від 1678 р. встановлювалася відповідальність за порубку лісу в заповідних засічних лісах. За таке діяння передбачалося стягнення штрафу у розмірі від 5 до 10 руб., що поєднувалось з «битьем кнутом в городе в торговые дни при многих людях...». Варто наголосити, що повторна порубка лісу каралася стратою [6, с. 25].

Отже, варто зазначити, що розвиток законодавства XV–XVI ст. в Україні, що регулює відносини, що виникають у сфері використання природних ресурсів та відповідно забезпечення їх кримінально-правової охорони від порушення режиму їх експлуатації, характеризується сталою тенденцією до пріоритетності охорони права приватної власності великокнязівських, монастирських і общинних володінь від посягань на них сторонніх осіб. З урахуванням низького рівня антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, що є характерним для XIII–XV ст.ст. в Україні, необхідності встановлення спеціальних нормативних положень щодо забезпечення охорони та раціонального використання природних ресурсів не вимагалось. Правове регулювання використання природних ресурсів досліджуваного історичного періоду характеризувалося наявністю як сукупності нормативно-правових актів регіонального рівня, але на рівні відповідних актів польсько-литовського законодавства, що своїм наслідком мало взаємопроникнення відповідних правових систем. Так, положення Литовських статутів, «Саксонського зерцала», «Порядку прав міських» та інших джерел польсько-литовського права поступово конвергували положення «Руської Правди» та джерел давньокнязівського місцевого права.

Варто відзначити, що у період розвитку та становлення козацької держави в Україні у період з XIV ст. по XVIII ст. діяла велика кількість різноманітних нормативно-правових актів, зокрема, Артикулів військових (законодавство періоду розвитку абсолютизму) [4, с. 83–85], але норми, що стосувалися екологічного законодавства, тоді у ньому були нечисленні. Зокрема, зберігається тенденція до визначення

розміру податкових зобов'язань за використання природних ресурсів [5, с. 177].

З активізацією виробничих процесів, інтенсифікацією промисловості, науково-технічним розвитком, що розпочався наприкінці XVIII – початку XIX ст., у Європі відбувається зміна ключових ролей у відносинах власності. Домінуючим інститутом, що визначав економічний розвиток суспільства у відповідні часи, стало право власності на промислові підприємства [7, с. 275–276].

При цьому зберігалися такі склади злочинів, які своїм об'єктом мали порушення чужого права власності, в тому числі на природні об'єкти та їх ресурси. Так, відповідно до Зібрання Малороських прав 1807 р. визначалася відповідальність у розмірі трьох шеляг за порубку «чужого дерева», за косіння «чужої трави», вилов «чужої риби» (параграф 21 глави XII) [5, с. 243]. Крім того, регламентувалися правила утримання домашніх тварин, зокрема, визначалася заборона «проживання собак» у місцях проживання людей, що каралося застосуванням штрафних санкцій, розмір яких визначався суддею (параграф 22 глави XII) [5, с. 243].

Необхідно зазначити, що більшість із проступків і незначних злочинів, які посягали на навколишнє природне середовище, були в подальшому перенесені із «Уложення про покарання кримінальні і виправні» в «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями» 1864 р. Серед них слід назвати такі: засмічення річок, каналів, джерел або криниць киданням у них каміння, піску тощо, речовин, від яких може настати порча води (ст. 52; покарання – грошове стягнення не більше 10 руб.) [6, с. 25].

При цьому необхідно наголосити, що в «Уложенні про покарання кримінальні і виправні» 1845 року містилася надзвичайно складна система кримінально-правових стягнень. Необхідно виділити такі заходи кримінально-правової відповідальності, як позбавлення всіх майнових прав, смертна кара, каторга, поселення у Сибір чи на Кавказ, застосування від 10 до 100 ударів пліттю, а також клеймування. Такі покарання називалися кримінальними і застосовувалися переважно за скоєння злочинів проти життя та здоров'я особи. Іншу підгрупу покарань становили виправні стягнення, які застосовувалися за кримінальними проступками. До цієї категорії правопорушень належали і посягання на безпеку навколишнього природного середовища, окрім посягань, вчинених з умисною формою вини шляхом підпалу або внаслідок бунту. Необхідно навести декілька прикладів законодавчого визначення заходів кримінальної відповідальності за порушення режиму використання природних ресурсів.

Так, відповідно до ст. 941 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року встановлювалася відповідальність за незаконну порубку лісу, що перебуває у казенній власності залежно від розміру збитків. Якщо розмір збитків становив від 30 до 300 рублів, то до винної особи застосовувалось позбавлення всіх майнових прав з подальшим засланням у Тобольську чи Томську губернії або покарання ударами різками з передачею у виправну колонію на строк від одного до двох років. У разі більшого розміру збитків за вирубку лісу передбачалось збільшення строку заслання чи строку перебування у виправній колонії. Відповідно до ст. 976 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року встановлювалася відповідальність за незаконну порубку корабельних лісів, покарання за вчинення якого було м'якшим порівняно з незаконною порубкою казенного лісу. Пом'якшення покарання полягало у зменшенні строку перебування у засланні чи строку перебування у виправній колонії, при цьому наголошувалось на недоцільності заслання у Сибір.

Відповідно до ст.ст. 974, 2113 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року за підпал лісу

встановлювалось найбільш суворе кримінальне покарання – заслання у віддалені райони Сибіру із позбавленням усіх прав, що поєднувалось із застосуванням 100 ударів різками. При цьому неумисні дії, що спричинили підпал лісу, каралися арештом на строк від 7 днів до трьох місяців або грошовим стягненням від 10 до 100 рублів. Встановлювалось покарання за поширення епізоотій шляхом допущення хворої тварини до здорової (ст. 1047 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року); покарання було несуворим і визначалось у застосуванні штрафу від 5 до 10 рублів або арештом на строк від семи днів та трьох місяців. Кримінально караним було також невиконання вказівок ветеринарного лікаря у період епізоотій, у тому числі вказівок щодо знищення хворих тварин (ст. 1048 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року) [8, с. 366].

Інтенсифікація промислового виробництва зумовила доцільність встановлення відповідальності за забруднення атмосферного повітря чи водних ресурсів, що відбулося внаслідок діяльності заводу, фабрики, мануфактури, що передбачало застосування грошового стягнення у розмірі від 50 до 100 рублів (ст. 1053 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року). Окремо встановлювалася відповідальність за забруднення джерел питної води у містах, що каралось стягненням від одного до двадцяти п'яти рублів, у поселеннях – від 25 копійок до трьох рублів, якщо ж зараження джерел питної води відбулося сильнодіючими, ядовитими та шкідливими речовинами без умислу на вбивство, то воно каралось значно суворіше – застосуванням тюремного ув'язнення строком від трьох до шести місяців (ст. 1057 «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року) [8, с. 366].

Якщо порівнювати нормативні положення «Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями» 1864 р. та «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року, то варто підкреслити, що в ході реформи було збережено конструкції диспозицій злочинів проти безпеки навколишнього природного середовища, при цьому відбувся перегляд розміру та форм стягнень за їх вчинення, за незмінності їх видів. Так, збереглися тенденції до застосування покарання за скоєння злочинів у сфері використання та охорони природних ресурсів, передбачалось застосування грошового стягнення, позбавлення всіх прав, арешт, заслання на поселення чи на каторжні роботи.

У 1903 році було прийнято «Уголовне уложення», яке так і не набуло чинності. «Уголовне уложення» 1903 року мало стати правонаступником «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року і передбачало вже чітко визначену систему кримінальних покарань, до яких належали: смертна кара, каторга, заслання на поселення, утримання у виправному будинку, утримання у фортеці, утримання у в'язниці, арешт, грошова пеня. Найсуворішим видом покарання була, звичайно, смертна кара, і відповідно найм'якшим – грошова пеня [8, с. 375–380]. Екологічні злочини ще не виділялися в окрему групу злочинів, їх більшість містилася у главі 11 «Про порушення постанов, що заподіює шкоду народному благоустрою». Зокрема, зберігалась відповідальність за приховування інформації про хворобу домашньої тварини, про хвороби сільськогосподарських рослин, що каралось, як правило, застосуванням грошової пені. Також зберігалась можливість застосування заходів кримінальної відповідальності за незаконне рибальство та полювання. При цьому кваліфікуючими ознаками вчиненого розглядалися породи тварин, час та місце скоєння злочину, а також застосування заборонених знарядь. Варто відзначити, що початок XX ст. охарактеризувався встановленням перших дозвільних документів, отримання яких було обов'язковою вимогою

подальшого використання природних ресурсів, зокрема, водних живих ресурсів та об'єктів тваринного світу [8, с. 375–380]. Найбільш суворе покарання – ув'язнення, передбачалось за здійснення вилову морських котиків (ст. 254 «Уголовного уложення» 1903 р.). Майже незмінними залишилась система покарання за незаконну порубку лісу. Отже, покарання за скоєння екологічних злочинів часів кінця XIX – початку XX ст. ст. зводились до застосування штрафних санкцій, а також щодо особливо цінних природних ресурсів та з урахуванням розміру заподіяної шкоди допустимим було застосування заслання чи арешту.

Розвиток економіки СРСР характеризувався значними темпами інтенсифікації виробництва, при цьому домінуючим був підхід, сутність якого зводилась до встановлення панування людини над природою, внаслідок чого приймалися утопічні акти, реалізація положень спрямовувалась на забезпечення штучної трансформації водної системи, руйнування наявних біологічних екосистем країни, що здійснювалось з фактичним нехтуванням вимогами забезпечення сталого розвитку природи. Крім того, замість пануючої приватної власності дворян відбулася власність державної форми на ліси, землі, води та інші природні ресурси. Природні ресурси передавались у користування на безоплатній основі, було відмінено сплату відповідних податків, які тривалий час були відомі на території України.

Такий режим використання природних ресурсів унеможлилював забезпечення природоохоронних фондів як складників фонду Державного бюджету СРСР і республіканських бюджетів, негативно позначилось на формуванні свідомого бережливого ставлення до використання природних ресурсів, що наразі на ментальному рівні зберігається і у сучасних умовах.

З урахуванням періоду I Світової війни прийняття Кримінального кодексу УРСР відбулося лише у 1922 році, у цьому ж році відбулося прийняття кримінальних кодифікованих законів інших союзних республік. Відповідно до Кримінального кодексу УРСР 1922 р. передбачалась така система кримінальних покарань, як вигнання за межі УРСР, позбавлення волі, примусові роботи без утримання під вартою, умовне засудження, конфіскація майна (повна або часткова), штраф, обмеження прав, звільнення з посади, суспільна догана, обов'язок відшкодувати заподіяні збитки. За скоєння екологічних злочинів передбачались застосування штрафу, позбавлення волі, примусові роботи та конфіскація майна. Безпосередньо до екологічних злочинів Кримінальним кодексом УРСР 1922 року відносилось незаконне полювання, незаконне рибальство та незаконна розробка родовищ корисних копалин [9, с. 126]. Зазначені діяння за ступенем суспільної небезпеки законодавцем розглядались як рівнозначні і каралися позбавленням волі або примусовими роботами строком до 1 року з конфіскацією незаконно добутого, а також знярядь скоєння злочину, або штрафом у розмірі до 500 рублів.

У 1926 році було прийнято Кримінальний кодекс УРСР, в якому було додано такі види кримінальних покарань, як визнання ворогом радянського народу, позбавлення волі із суворою ізоляцією, позбавлення волі без суворої ізоляції, примусові роботи без позбавлення волі, обмеження політичних та громадянських прав, заслання за межі Радянського Союзу на визначений строк, заслання за межі УРСР, звільнення з посади, заборона зайняття певним видом діяльності, суспільна догана, конфіскація майна – повна чи часткова, грошовий штраф, попередження, обов'язок відшкодувати заподіяні збитки [9, с. 140]. Серед перерахованих кримінальних покарань за скоєння екологічних злочинів передбачалось застосування штрафу або примусові роботи або позбавлення волі.

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року значно спростив систему кримінальних покарань і залишив лише дев'ять стягнень: позбавлення волі; виправні роботи без позбавлення волі; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; штраф; покладання обов'язку відшкодувати спричинену шкоду; суспільна догана; конфіскація майна; позбавлення військового чи спеціального звання [9, с. 190–192]. Зберігався підхід застосування за скоєння екологічних злочинів таких видів кримінальних покарань, як штраф, виправні роботи, конфіскація майна та позбавлення волі. Екологічні злочини розміщувались у розділах, присвячених злочинам проти соціалістичної власності, присвячених господарським злочинам, злочинам проти суспільної безпеки, громадського порядку та здоров'я населення [9, с. 195–200]. Серед новел Кримінального кодексу УРСР необхідно відзначити запровадження норми, що встановлювала кримінально-правову відповідальність за порушення законодавства про континентальний шельф СРСР (ст. 163-1), за вчинення якого передбачалось застосування покарання у вигляді позбавлення волі строком до одного року, а у разі незаконної розробки надр континентального шельфу встановлювалось застосування не лише позбавлення волі, а і конфіскація судна та незаконно добутого [10].

Висновок. Отже, здійснене дослідження свідчить про тривалий історичний розвиток кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за екологічні правопорушення. До прийняття «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року екологічні злочини в українському кримінально-правовому законодавстві фактично були відсутні, і кримінально-правова охорона природних ресурсів відбувалась як складник кримінально-правової охорони приватної та державної (казенної) власності. Основним покаранням за вчинене посягання на «чужий» природний ресурс було застосування штрафу. Перегляд системи покарань за скоєння екологічних покарань відбувся із прийняття «Уголовного уложення» 1903 року, до складників якого було віднесено арешт, застосування грошової пені, при цьому було застосовано системний підхід до визначення альтернативного розміру санкцій (наприклад, один місяць арешту міг бути замінений на виплату грошової пені у розмірі 100 рублів, два місяці арешту – 200 рублів). На жаль, такий системний підхід був втрачений у радянський період розвитку кримінально-правового законодавства України, не було вироблено єдиної концепції визначення структури кримінально-правової санкції, була відсутня пропорційність у співвідношенні строків і розмірів альтернативних покарань за скоєння екологічних злочинів.

Список використаної літератури:

1. Кедров Б.М. История науки и принципы ее исследования. *Вопросы философии*. 1971. № 9. С. 79–83.
2. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования : учебное пособие. 2-е изд. испр. Киев : МАУП, 2004 216 с.
3. Новицкий И.Б. Римское право : учебник. Москва : Гуманитарное знание, 1993.
4. Матвійчук В.К. Загальнотеоретичні підходи до витоків та класифікації періодів кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища на теренах України. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 83–85.
5. Хрестоматія з історії держави і права України : навчальний посібник / Упорядн. А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
6. Булгаков М.Б. Российское природоохранное законодательство XI–XX вв. Москва : Издательство «ЛЕГАТ», 1997. 83 с.

7. Перебитюк М.В. Криміналістична характеристика екологічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 282–286.

8. Российское законодательство X–XX вв. : в 9 т. Т. 4. Москва : Юрид. лит., 1986. 511 с.

9. Гончаренко В.Д., Рогожин А.Й., Святоцький О.Д. Хрестоматія з історії держави і права України. Том 2. Лютий 1917 р. – 1996 р. : навчальний посібник для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів: У 2 т. / За ред. члена-кореспондента Академії правових наук України В.Д. Гончаренка. Київ. 1997. 800 с.

10. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD00006.html.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Мурихін Сергій Володимирович – аспірант
Міжрегіональної академії управління персоналом

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Murykhin Serhii Volodymyrovych – Postgraduate Student
of the Interregional Academy of Personnel Management

